

ЗДОБУТКИ ЕКОНОМІКИ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ІННОВАЦІЇ

Економіка воєнного часу

УДК 330.534.4:364:352(477)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15862865>

Соціальна політика держави в умовах децентралізації та воєнного стану

Фротер Оксана Сергіївна

кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки Уманського
національного університету, 20300, м. Умань, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6770-9618>

Тупчий Оксана Сергіївна

кандидат економічних наук, доцент кафедри підприємництва
та бізнес-технологій Уманського національного університету,
20300, м. Умань, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7495-1621>

Сидоренко Олександр Сергійович

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої
освіти (доктор філософії), кафедра економіки Уманського національного
університету, 20300, м. Умань, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-9364-427X>

Прийнято: 18.06.2025 | Опубліковано: 29.06.2025

***Анотація.** У статті досліджено особливості державної соціальної політики України в умовах децентралізації влади з урахуванням викликів воєнного часу. Проаналізовано сучасні тенденції та проблеми соціальної сфери у період повномасштабної війни, зокрема зменшення частки соціальних*

ЗДОБУТКИ ЕКОНОМІКИ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ІННОВАЦІЇ

видатків бюджету на тлі різкого зростання витрат на оборону, збільшення навантаження на систему соціального захисту через внутрішнє переміщення населення та безробіття. Визначено роль децентралізації у посиленні спроможності територіальних громад реагувати на соціальні потреби у кризовий період. Проаналізовано державні програми соціальної підтримки постраждалих від війни (зокрема, грошова допомога внутрішньо переміщеним особам (ВПО) і програми стимулювання зайнятості), а також зміни у їх наданні – запровадження більш адресної допомоги з березня 2024 року для оптимізації бюджету. Досліджено масштаби та фінансову підтримку ВПО у рамках державної соціальної політики під час війни. Висвітлено позитивні кроки, такі як інтеграція цифрових сервісів («Дія») для надання соціальних послуг і спрощення доступу до допомоги, співпраця з міжнародними донорами, а також участь громадських і волонтерських організацій у підтримці населення. Зазначено, що попри критичні виклики війни, децентралізація стала важливим чинником підвищення стійкості соціальної політики на місцях, проте виявила і низку проблем – фінансову нестабільність громад, нерівномірність розвитку регіонів, брак уніфікованих стандартів надання соціальних послуг. Встановлено, що в умовах війни держава була змушена скоротити частку соціальних програм і переорієнтувати ресурси на безпеку, водночас запроваджуючи механізми таргетованої підтримки найбільш вразливих верств населення. Визначено, що для підвищення ефективності соціальної політики в умовах децентралізації та війни необхідні скоординовані дії держави і громад, удосконалення фінансових механізмів підтримки на місцевому рівні, розвиток партнерства з міжнародними донорами, а також залучення громадськості до ухвалення рішень. Запропоновано практичні рекомендації щодо вдосконалення державної соціальної політики у децентралізованому середовищі в умовах воєнного стану.

Ключові слова: соціальна політика, соціальний захист, децентралізація, воєнний стан, внутрішньо переміщені особи, територіальні громади, місцеве самоврядування.

Social Policy of the State under Conditions of Decentralization and Martial Law

Froter Oksana

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics, Uman

National University, 20300, Uman, Ukraine,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6770-9618>

Tupchiy Oksana

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Entrepreneurship and

Business Technologies, Uman National University, 20300, Uman, Ukraine,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7495-1621>

Sydorenko Oleksandr

PhD student, Department of Economics, Uman National University,

20300, Uman, Ukraine,

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-9364-427X>

Abstract. *The article examines the features of Ukraine's social policy under the conditions of governmental decentralization, taking into account the challenges posed by the full-scale war. The authors analyze current trends and problems in the social sector during wartime, including the reduction in the share of budgetary social expenditures against the backdrop of rising defense costs, the increased burden on the social protection system due to internal displacement and*

unemployment. The role of decentralization in strengthening the capacity of territorial communities to respond to social needs during crisis period is highlighted. The article analyzes state programs for the social support of war-affected populations (particularly, cash assistance to internally displaced persons (IDPs) and employment promotion programs), as well as recent changes in their administration – such as the introduction of more targeted aid since March 2024 aimed at optimizing budgetary resources. The article outlines the scale and financial support of IDPs within the framework of wartime social policy. It also covers positive developments such as the integration of digital services («Diia») for delivering social assistance, collaboration with international donors, and the engagement of civil society and volunteer organizations in population support. Despite critical wartime challenges, decentralization has proven to be a key factor in enhancing the resilience of local social policy systems. However, the article also identifies persisting issues – financial instability in local communities, uneven regional development, and the lack of unified standards for social service provision. It is established that the war has compelled the state to reduce the scope of social programs and reallocate resources toward national security, while at the same time implementing mechanisms for targeted support of the most vulnerable groups. The article concludes that improving the effectiveness of social policy in a decentralized environment during wartime requires coordinated efforts between the state and local authorities, the enhancement of financial mechanisms for local-level support, expanded cooperation with international donors, and increased public engagement in decision-making processes. Practical recommendations are proposed for improving national social policy under the conditions of decentralization and martial law.

Keywords: *social policy, social protection, decentralization, martial law, internally displaced persons, territorial communities, local self-government.*

ЗДОБУТКИ ЕКОНОМІКИ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ІННОВАЦІЇ

Постановка проблеми. Упродовж останнього десятиліття в Україні реалізується масштабна реформа децентралізації, що передбачає передачу повноважень у сфері соціальної політики на місцевий рівень. Основною метою цієї трансформації є підвищення доступності та якості соціальних послуг шляхом зміцнення інституційної та фінансової спроможності територіальних громад.

Водночас із 2022 року держава функціонує в умовах повномасштабної війни, що супроводжується демографічними втратами, зростанням внутрішнього переміщення населення, зниженням економічної активності та збільшенням рівня бідності. За оцінками експертів, у перші місяці війни рівень бідності зріс з 18% до 50% і більше, що створило надзвичайне навантаження на систему соціального захисту.

Поєднання адміністративно-фінансової децентралізації з викликами воєнного часу актуалізує потребу у всебічному дослідженні трансформації соціальної політики та механізмів її реалізації на місцевому рівні. Зокрема, йдеться про реагування громад на нові потреби вразливих категорій населення, ефективне використання ресурсів, адаптацію інституційної спроможності та взаємодію із владою. Визначення стратегічних підходів до підвищення стійкості соціальної системи в умовах війни є ключовою умовою збереження людського потенціалу та забезпечення відновлення країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному науковому дискурсі реформування соціальної політики в умовах децентралізації та воєнного стану є предметом активного міждисциплінарного аналізу. Окремі дослідники звертають увагу на загальнотеоретичні аспекти соціальної держави. Так, А. Чиркін [15] підкреслює, що передача повноважень у сфері соціальної політики на місцевий рівень потребує чіткого нормативного закріплення функцій і принципів, адже відсутність визначення понять

ЗДОБУТКИ ЕКОНОМІКИ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ІННОВАЦІЇ

«соціальна держава» та «соціальна політика» в українському законодавстві ускладнює реалізацію практичних заходів.

Питання впливу децентралізації на соціальну сферу в регіонах висвітлено в дослідженнях Л. Ємельяненко та Л. Федулової [6], які вказують на нерівномірності соціально-економічного розвитку областей та потребі моніторингу ефективності реалізації реформ. Встановлено, що успіх децентралізованої моделі соціального захисту значною мірою залежить від ініціативності місцевої влади, фінансової спроможності громад і підтримки центральних органів влади. За їх оцінкою, найкращих показників у розвитку децентралізованої системи соціальних послуг досягли Дніпропетровська, Житомирська, Миколаївська, Харківська та Хмельницька області. Ці регіони стали лідерами за кількістю створених установ, що надають соціальні послуги, та за розгортанням віддалених робочих місць Пенсійного фонду в громадах.

Комплексний підхід до оцінки соціальної політики представлено у працях А. Мілюхіної та А. Рибченка [12], які окреслили принципи та механізми функціонування соціальної сфери України, порівнюючи її з європейськими моделями. Автори вказують на негативний вплив війни, економічної нестабільності, соціального напруження та майнової нерівності на якість соціального забезпечення.

Фінансові виклики реалізації соціальної політики в умовах війни розкрито у дослідженні М. Дубеля [4], який зафіксував суттєве скорочення частки бюджетних витрат на соціальний захист (з 22,8 % у 2021 році до 11,7 % у 2023 році) на тлі різкого зростання оборонних видатків (понад 52 % у 2023 році). У межах загального переформатування бюджетних пріоритетів науковець наголошує на розширенні програм допомоги внутрішньо переміщеним особам, зокрема завдяки збільшенню обсягів фінансування з 2022 року і впровадженню адресного підходу з березня 2024 року, що має на меті підвищення ефективності розподілу ресурсів.

ЗДОБУТКИ ЕКОНОМІКИ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ІННОВАЦІЇ

С. Козир [10] розглядає децентралізацію як інструмент підвищення стійкості громад в умовах війни. Територіальні громади стали ключовими суб'єктами реагування, особливо у тилових і деокупованих районах. Водночас залишаються виклики у сфері координації між рівнями влади та нормативного регулювання кризового управління.

Ефективне управління соціальними послугами потребує уніфікації стандартів, нових фінансових механізмів і залучення громадян. Ці аспекти досліджували В. Гордієнко [2], Н. Горло [3] і Є. Качмарський [8], які підкреслюють важливість інституційної спроможності громад та усунення міжвладних колізій.

О. Кадикало [7] і А. Клочко [9] акцентують увагу на гуманітарному вимірі соціальної політики в умовах війни. Серед пріоритетів – розвиток цифрових сервісів (зокрема, «Дія»), партнерство з громадським сектором і міжнародними донорами, а також адаптація політики до зростання базових потреб населення.

Отже, сучасні наукові дослідження засвідчують, що децентралізація створює передумови для більш гнучкої та адаптивної соціальної політики. Водночас війна посилила структурні проблеми – нерівномірність розвитку, нестачу фінансування, фрагментарність нормативного забезпечення, що потребує нових управлінських рішень. Це актуалізує необхідність подальших досліджень для підвищення ефективності соціального захисту у кризовий період та повоєнне відновлення держави.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових напрацювань, присвячених різним аспектам соціальної політики в умовах децентралізації та воєнного стану, низка питань залишається недостатньо дослідженою. Невирішеною залишається проблематика динамічної адаптації системи соціальної політики до поєднання децентралізації і екстремальних умов воєнного часу. Практично

ЗДОБУТКИ ЕКОНОМІКИ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ІННОВАЦІЇ

відсутні комплексні дослідження того, як збалансувати розподіл повноважень і ресурсів між центральною владою та місцевим самоврядуванням для забезпечення стійкості соціального захисту в умовах глибокої кризи. Недостатньо розробленими є механізми уніфікації стандартів надання соціальних послуг у різних громадах, що необхідні для гарантування рівного доступу та якості допомоги незалежно від регіону. Потребує подальшого вивчення ефективність нових програм соціальної підтримки, запроваджених у воєнний період (як-от адресна допомога ВПО чи заходи стимулювання зайнятості), та їхній вплив на добробут населення. Питання формування довгострокової соціальної стратегії в децентралізованих умовах після війни потребує додаткового наукового опрацювання. Отже, актуальною проблемою є пошук шляхів підвищення життєздатності та гнучкості соціальної сфери України, що одночасно переживає глибокі трансформації управлінської моделі та безпрецедентні виклики війни.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є комплексний аналіз соціальної політики держави в умовах децентралізації з врахуванням викликів воєнного стану, а також розроблення науково обґрунтованих пропозицій щодо підвищення ефективності та стійкості соціальної сфери. Основні завдання статті включають:

- вивчення наукових підходів і останніх досліджень щодо взаємозв'язку децентралізації та соціальної політики;
- аналіз нормативно-правових засад і структурних змін у системі надання соціальних послуг в процесі децентралізації;
- дослідження впливу повномасштабної війни на пріоритети та фінансування соціальної політики (структуру видатків бюджету, нові програми соціальної підтримки, зміни у підходах до допомоги населенню);

ЗДОБУТКИ ЕКОНОМІКИ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ІННОВАЦІЇ

- оцінку ролі органів місцевого самоврядування у реалізації соціальної політики під час війни, включаючи підтримку ВПО, забезпечення життєдіяльності громад, участь у відновленні;
- виявлення основних проблем та викликів, що постали у соціальній сфері в умовах децентралізації та війни – фінансові, організаційні, нормативні;
- розробка рекомендацій щодо вдосконалення соціальної політики та підвищення спроможності громад забезпечувати соціальний захист в кризових умовах, окреслення перспективи подальших досліджень.

Методика досліджень. Для досягнення мети дослідження застосовано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів. Аналіз і синтез використано при опрацюванні наукових джерел та звітів, що розкривають теоретичні засади соціальної політики, децентралізації та воєнного часу. Історико-логічний підхід дозволив простежити еволюцію системи соціального захисту до та після реформи децентралізації. Метод порівняння забезпечив зіставлення бюджетних показників і соціальних програм у довоєнний та воєнний періоди. Статистичний аналіз проведено на основі даних про чисельність ВПО, обсяги фінансування, рівень зайнятості. Системний підхід дав змогу розглядати соціальну політику як інтегровану частину управлінської, економічної та демографічної систем. Застосовано елементи ситуаційного аналізу та кейс-стаді для вивчення локальних практик (цифровізація, волонтерські ініціативи). Інформаційну базу склали законодавчі та нормативні акти України, офіційна статистика, аналітичні матеріали та наукові публікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Децентралізація влади в Україні, що активно впроваджувалась з 2015 року, суттєво змінила організацію надання соціальних послуг. Прийняття нової редакції Закону України «Про соціальні послуги» № 2671-VIII та інших нормативних актів заклало правову основу для розподілу повноважень у соціальній сфері між

ЗДОБУТКИ ЕКОНОМІКИ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ІННОВАЦІЇ

центральною владою і місцевим самоврядуванням. Так, з 1 січня 2020 року територіальні громади отримали розширені повноваження та почали відповідати за надання базових соціальних послуг за місцем проживання громадян, від соціальної роботи з вразливими групами до адміністрування деяких видів допомоги. Мережу закладів соціального захисту передано на місця, їх фінансування здійснюється з місцевих бюджетів або через міжбюджетні трансферти.

У результаті реформи зросла кількість суб'єктів, що безпосередньо надають соціальні послуги. Якщо у 2016 році в громадах діяли лише 108 комунальних установ соціального спрямування, то станом на 2020 рік їх було вже 367. Кожна об'єднана територіальна громада сформувала власну інфраструктуру соціального захисту залежно від потреб мешканців – від відділу соціального захисту до центру надання соціальних послуг, служби у справах дітей, комунальних установ для роботи з різними вразливими категоріями населення [1].

Важливим досягненням децентралізації стало впровадження нових ІТ-рішень та електронних сервісів, що спростили доступ населення до допомоги. Зокрема, розроблено комплекс «Інтегрована інформаційна система «Соціальна громада», який дозволяє мешканцям подавати у громаді заявки і документи на різні види державної соціальної допомоги (включно з субсидіями та пільгами) за місцем проживання. Ці електронні звернення автоматично передаються до органів соціального захисту для опрацювання.

Запровадження системи «Соціальна громада» суттєво прискорило обмін інформацією між громадами та державними органами соціального захисту, зробило послуги зручнішими для жителів, особливо віддалених сіл. Станом на 2021 рік понад 1000 територіальних громад підключилися до цієї системи і надають підтримку мешканцям через електронні сервіси. Крім того, багато центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП) почали приймати

ЗДОБУТКИ ЕКОНОМІКИ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ІННОВАЦІЇ

документи на соціальні виплати, фактично виконуючи функцію «єдиного вікна» для громадян. У 2020 році створено Національну соціальну сервісну службу, що моніторить дотримання стандартів соціальних послуг і допомагає громадам. Держава також зберегла механізм субвенцій для підтримки базових послуг у фінансово слабших громадах.

Перший етап децентралізації соціальної політики (2015-2021 рр.) став поступовим переходом від централізованої моделі до гнучкішої багаторівневої системи. Перевагами реформи стало максимальне наближення послуг до людей, можливість громадам визначати пріоритети та розподіляти ресурси та зменшення бюрократії при зверненні по допомогу. Як зазначає Л. Пронько, децентралізація позитивно вплинула на автономію місцевого самоврядування, вдосконалила управління ресурсами, розвиток інфраструктури і якість публічних послуг. Громади-лідери продемонстрували вищий рівень залучення громадян і прозорості, а отже – ефективніше управління розвитком територій [14].

Водночас виявлено проблеми, що стримують розвиток громад: фінансова нестабільність (залежність місцевих бюджетів від дотацій, спад доходів у кризові періоди), нерівномірний розвиток регіонів і самих громад, недостатня кваліфікація кадрів місцевих органів тощо. Ці виклики існували ще до війни і з її початком лише посилювалися. Повномасштабна війна, розв’язана РФ у лютому 2022 року, змусила владу переглянути бюджетні пріоритети на користь оборони. У 2021 році соціальний захист був найбільшою статтею (23% витрат), але у 2022 році видатки на оборону становили близько 42% бюджету (соціальний захист – близько 16%), а у 2023 році оборонні видатки перевищили 50% (соціальний захист – близько 12%) [1]. Таким чином, соціальні видатки опинилися на другому плані. Без зовнішньої допомоги Україна не змогла б повною мірою профінансувати зрослі соціальні потреби, тож, за урядовими звітами, міжнародна фінансова підтримка (гранти, кредити,

ЗДОБУТКИ ЕКОНОМІКИ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ІННОВАЦІЇ

гуманітарна допомога) виявилася вирішальною – завдяки їй Україна змогла продовжувати виплати пенсій, допомог та субсидій у найважчі часи [5].

Зменшення частки соціальних видатків викликало занепокоєння щодо зростання бідності й виникнення соціальної напруги. Уряд намагався пом'якшити наслідки за рахунок більш адресної підтримки і стимулювання зайнятості. Так, з березня 2024 року запроваджено жорсткіші критерії виплат ВПО, щоб обмежені ресурси отримували найуразливіші. У 2022-2023 рр. підвищувалась мінімальна зарплата (в жовтні 2022 року – до 6700 грн) для підтримки купівельної спроможності населення. Також було впроваджено програми для відновлення економічної активності: гранти для малого бізнесу, розширено перелік громадських робіт для безробітних та залучення їх до відбудови інфраструктури.

Як підкреслює Н. Горло, під час війни органи місцевого самоврядування набули безцінного досвіду у вирішенні нагальних проблем – від розміщення та евакуації людей до підтримки освіти й медицини, забезпечення правопорядку в громадах. Такий досвід має стати основою для подальшого зміцнення громад [3, с. 172].

Одним із найбільших соціальних викликів воєнного часу стало масштабне внутрішнє переміщення населення. Мільйони українців були змушені залишити свої домівки через бойові дії – станом на початок 2024 року офіційно зареєстровано 4,9 млн внутрішньо переміщених осіб. Держава оперативно розгорнула систему реєстрації та виплат допомоги цій категорії громадян. Вже з березня 2022 року запроваджено щомісячну грошову допомогу для всіх зареєстрованих ВПО у розмірі 2000 грн на дорослого та 3000 грн на дитину або особу з інвалідністю. Для порівняння, ВПО «першої хвилі» (2014-2021 рр.) отримували лише 442 грн на місяць на особу, тобто обсяги підтримки зросли майже у 45 разів. Це було життєво необхідним кроком, адже більшість нових переселенців втратили роботу і доходи. За

ЗДОБУТКИ ЕКОНОМІКИ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ІННОВАЦІЇ

даними опитувань МОМ, 60% ВПО залишилися без роботи після початку вторгнення, 68% – потребували фінансової підтримки для проживання. Впродовж 2022–2023 років держава спрямувала на виплати ВПО близько 130 млрд грн (57 млрд у 2022 році та 73 млрд у 2023 році), що безпрецедентно для соціальних програм України. При цьому кількість одержувачів допомоги сягнула піку 2,6 млн осіб у 2023 році (табл. 1).

Таблиця 1

Показники державної підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО)
станом на початок 2024 року

Показник (станом на 01.01.2024)	Значення
Зареєстровано внутрішньо переміщених осіб	4,9 млн осіб
Отримують грошову допомогу від держави	2,6 млн осіб
Сума виплат ВПО у 2022 році	57 млрд грн
Сума виплат ВПО у 2023 році	73 млрд грн
Стандартний розмір щомісячної допомоги ВПО	2000 грн на дорослого; 3000 грн на дитину чи особу з інвалідністю

Джерело: дані Міністерства соціальної політики України [13]

Наведені дані демонструють масштаб зусиль, спрямованих на підтримку переміщеного населення. Важливо підкреслити, що у 2022 році допомога ВПО призначалась фактично безстроково та без умов – це був вияв солідарності держави з людьми, які втратили дім. Проте надалі, через бюджетні обмеження, виникла необхідність оптимізувати цю програму. Уряд декілька разів продовжував виплати автоматично, але паралельно розробив новий, більш адресний підхід. З 1 вересня 2023 року почали поступово впроваджувати критерії потреб, за якими частина домогосподарств ВПО втрачала право на допомогу – наприклад, якщо родина придбала нове житло або дорогу автівку, має значні заощадження чи повернулася до свого покинутого житла у безпечному регіоні. З березня 2024 року допомога виплачується лише тим ВПО, хто належить до вразливих категорій (пенсіонери з мінімальними

ЗДОБУТКИ ЕКОНОМІКИ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ІННОВАЦІЇ

пенсіями, особи з інвалідністю I-II груп, діти з інвалідністю, багатодітні сім'ї, опікуни, вагітні жінки на пізніх термінах тощо) або якщо родина має низький сукупний дохід і перебуває у зоні активних бойових дій. Інші переселенці, котрі працевлаштувалися або мають достатні ресурси, більше не отримують цю виплату. Така адресація дозволила зосередити державні ресурси на найбільш нужденних та стимулювати працездатних ВПО до інтеграції в економічне життя громад.

Соціально-економічна інтеграція переселенців стала одним із центральних завдань як для держави, так і для приймаючих громад. Як свідчить статистика, станом на травень 2023 року лише 40% працездатних ВПО мали роботу (включно з тими, хто зайнятий неформально або самозайнятий). Для інших 60% основним джерелом існування залишалися соціальні виплати. Майже половина домогосподарств ВПО (49%) повідомили, що різні види державної допомоги є їхнім головним джерелом доходу, причому 22% повністю залежать від виплат саме як ВПО, а 21% – від пенсій. Лише 38% переселенців назвали заробітну плату основним джерелом доходу своєї родини [1, 13].

Для підвищення зайнятості переселенців запроваджено програму, за якою роботодавцям компенсують виплату мінімальної зарплати протягом двох місяців за кожного працевлаштованого переселенця. Тисячі людей отримали роботу за цією схемою, що допомогло бізнесу і зменшило навантаження на фонд безробіття. Також переселенцям надавали мікрогранти на відкриття власної справи та можливості для перекваліфікації.

За оцінками експертів, близько 19% ВПО потребують допомоги для підвищення своєї економічної спроможності (навчання, гранти тощо). Значну роль у підтримці переселенців відіграли територіальні громади та волонтери. З перших днів війни місцева влада разом із волонтерами організовувала прихистки для евакуйованих у безпечніші регіони. Громади на заході та в

ЗДОБУТКИ ЕКОНОМІКИ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ІННОВАЦІЇ

центрі переобладнували під шелтери школи, спортзали, будинки культури, гуртожитки – надаючи людям дах над головою, харчування, першу допомогу.

За підтримки міжнародних організацій (УВКБ ООН, Червоний Хрест, ПРООН, МОМ тощо) у декількох областях з'явилися модульні містечка для переселенців, де розмістилися тисячі людей. Подекуди місцева влада тимчасово звільняла ВПО, які жили в комунальних притулках, від оплати житлово-комунальних послуг, щоб зменшити їхні витрати. Таким чином, громади взяли на себе значну частину турботи про переселенців, діючи часто швидше і гнучкіше, ніж центральні органи. У громадах виникали волонтерські штаби допомоги: місцеві мешканці масово несли одяг, продукти, ліки; волонтери готували їжу, зустрічали переселенців на вокзалах, допомагали з транспортом і житлом.

У квітні 2023 року уряд затвердив Стратегію державної політики щодо ВПО до 2025 року, що передбачала перехід від екстрених заходів до середньострокових рішень: забезпечення переселенців тимчасовим і постійним житлом, працевлаштуванням, доступом до освіти, медицини, психологічної підтримки, а також залучення їх до життя громад. Виконання цієї стратегії було покладено переважно на громади, адже саме на місцевому рівні здійснюється робота з переселенцями. У 2022-2023 рр. громади вже створили спеціальні підрозділи чи визначили відповідальних за роботу з ВПО, зібрали інформацію про потреби переселенців, налагодили співпрацю з благодійними фондами. У багатьох громадах проводять заходи для соціальної згуртованості – спільні культурні події, зустрічі місцевих жителів з переселенцями, щоб запобігти соціальній напруженості [7, 10].

Як підкреслює Г. Дугінець, соціальна згуртованість є запорукою відродження громад у скрутні часи, а партисипативний підхід (залучення всіх зацікавлених сторін, особливо населення, до ухвалення рішень) підвищує підзвітність влади та узгоджує інтереси бізнесу, влади і громадян [5, с. 501].

ЗДОБУТКИ ЕКОНОМІКИ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ІННОВАЦІЇ

Важливим питанням є забезпечення житлом тих, хто його втратив. У лютому 2023 року було прийнято закон про компенсацію за знищене та пошкоджене житло, а у травні 2023 року запущено програму «Відновлення». Вона передбачає два механізми: житловий сертифікат (на купівлю нового житла чи інвестицію в будівництво) або грошову виплату на спеціальний рахунок для самостійного ремонту [13].

Фінансування програми поки обмежене – уряд сподівається на допомогу міжнародних партнерів та кошти від конфіскованих російських активів. Громади теж можуть співфінансувати відбудову житла своїх мешканців. Повне вирішення житлової проблеми потребуватиме років і значних ресурсів.

Отже, соціальна політика під час війни здійснюється на декількох рівнях: центральна влада розробляє програми, виділяє фінанси і задає правила, а місцева влада безпосередньо розміщує людей, виплачує допомогу, надає послуги, інтегрує переселенців. Органи місцевого самоврядування фактично стали «фронт-офісом» соціальної політики, і саме вони отримують критику, якщо допомога затримується чи недостатня.

С. Козир підкреслює, що конструктивна взаємодія центральної, регіональної та місцевої влади і громадянського суспільства має стати основою політики відновлення [10, с. 21]. За умов невизначеності, спричиненої війною, потрібне поєднання централізованого стратегічного планування і ресурсів з децентралізованим впровадженням, що враховує місцеву специфіку.

Проведені дослідження показують, що під час війни соціальна політика зіткнулася з численними проблемами. Зокрема, війна спричинила серйозні фінансові проблеми у соціальній сфері. Бюджетні обмеження змусили урізати фінансування багатьох програм (окрім критичних виплат). У громадах бракує коштів утримувати соціальні заклади, ремонтувати укриття, забезпечувати пільговиків ліками. Через спад економіки різко впали податкові надходження,

ЗДОБУТКИ ЕКОНОМІКИ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ІННОВАЦІЇ

а витрати громад (підтримка ВПО, оборона, аварійні ремонти) зросли. Особливо важко громадам, що прийняли багато ВПО – їхні додаткові витрати лише частково покриваються державними трансфертами. Необхідні дієвіші механізми фінансового вирівнювання та цільових субвенцій на соціальні потреби в кризовий період.

На окупованих і прифронтових територіях соціальні послуги фактично недоступні (пенсії виплачуються дистанційно, але інші послуги на місцях зупинені). Натомість громади тилкових областей перевантажені переселенцями і не можуть приділити достатню увагу всім. Дуже нерівномірне й навантаження на соціальних працівників: десь один працівник веде 50 підопічних, а десь – понад 500 [12]. Необхідно переглянути штатні нормативи та запровадити мобільні бригади, механізм «соціального замовлення» послуг у недержавних організацій тощо. Кадрові та організаційні виклики.

Навантаження на службовців соціального захисту різко зросло і веде до вигорання, адже їм доводиться одночасно опрацьовувати призначення виплат ВПО, субсидій, допомог, координувати гуманітарну допомогу, вести облік постраждалих – часто без збільшення штату. Це негативно впливає на якість і оперативність роботи.

Попри законодавче розмежування функцій (державні стандарти і фінансування і надання послуг громадами), на практиці виникають колізії. Відсутність єдиних стандартів якості ускладнює контроль за місцевими послугами. Деякі повноваження дублюються або «випадають» між рівнями. На початку війни бракувало координації між військовими адміністраціями та органами місцевого самоврядування – не було налагодженого обміну інформацією про евакуйованих і потреби громад. Нині взаємодія покращилася, але ще є простір для підсилення вертикальних і горизонтальних зв'язків.

ЗДОБУТКИ ЕКОНОМІКИ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ІННОВАЦІЇ

Крім того, необхідно підвищувати здатність соціальної політики протистояти майбутнім кризам: створювати резерви (фінансові, матеріальні), запроваджувати гнучкі процедури (спрощена реєстрація, мобільні офіси), формувати кадровий резерв тощо. Концепція «стійкості» має стати основою планування: і на національному, і на місцевому рівнях слід передбачати сценарії реагування на різні шоки – воєнні, економічні, демографічні. Водночас досвід війни підказує напрями для вдосконалення соціальної політики.

Необхідно завершити децентралізацію соціальної сфери, сформувавши в кожній громаді мережу базових послуг (з гарантованим мінімальним пакетом) і впровадивши міжмуніципальну співпрацю; удосконалити фінансові механізми – забезпечити прозорі, прогнозовані трансферти, формульний розподіл коштів (з урахуванням кількості ВПО, рівня бідності тощо), передбачити субвенції для перевантажених громад, застосовувати соціальне замовлення, державно-приватне партнерство та інші нові інструменти.

Актуальними є стандартизація і моніторинг якості соціальних послуг (єдині стандарти для оцінки ефективності програм і коригування рішень. Оновлення підходів до реабілітації та підтримки травмованих війною людей), подальша цифровізація сфери («Соціальна громада», єдиний реєстр отримувачів допомоги, розширення онлайн-сервісів «Дії» при збереженні офлайн-доступу), інтеграція соціальної політики з економічною, освітньою та медичною і наближення до європейських стандартів із залученням міжнародної експертизи [2].

У підсумку, соціальна політика в умовах децентралізації та післявоєнного відновлення має стати більш адаптивною і людиноцентричною. Децентралізація створює простір для місцевих інновацій та експериментів, але держава повинна забезпечити єдині «правила гри» і мінімальні соціальні стандарти для всіх громадян незалежно від місця проживання.

ЗДОБУТКИ ЕКОНОМІКИ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ІННОВАЦІЇ

Висновки. Проведене дослідження засвідчує, що децентралізація в Україні створила передумови для наближення соціальних послуг до населення, підвищення гнучкості управління та зміцнення ролі громад у соціальному захисті. Передача повноважень на місця дала змогу ефективніше враховувати локальні потреби, впроваджувати інновації та мобільніше реагувати на виклики, зокрема під час війни. Попри значні руйнування та бюджетні обмеження, держава змогла зберегти ключові соціальні програми, що стало можливим завдяки зовнішній допомозі та адаптивності управлінських рішень. Особливу роль у підтримці населення відіграли територіальні громади, які спільно з волонтерами та міжнародними організаціями забезпечили базову гуманітарну підтримку, реалізували локальні ініціативи інтеграції ВПО та відновлення інфраструктури.

Разом з тим, війна виявила низку структурних проблем: перевантаження системи соціального захисту, регіональну нерівність, кадровий дефіцит, недостатню координацію між рівнями влади та слабку кризову стійкість. Для підвищення ефективності соціальної політики доцільно удосконалити фінансові механізми підтримки громад із високим соціальним навантаженням, впровадити єдині стандарти послуг і систему їх оцінки, інвестувати в кадровий потенціал, а також забезпечити баланс між централізованим стратегічним управлінням і децентралізованим виконанням.

У перспективі соціальна політика має стати невід’ємною частиною стратегії повоєнного відновлення на засадах стійкості, інклюзії та міжсекторальної взаємодії. Подальші дослідження слід спрямувати на оцінку ефективності конкретних інструментів підтримки, регіональні моделі реагування на виклики війни, а також на розробку спеціалізованих програм для ветеранів і нових вразливих груп.

Список використаних джерел

1. Бетлій О., Мовчан В. Соціальна політика в Україні у воєнний час: 2022-2023 роки. Аналітична записка. Київ: Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. 2023. 26 с.
URL:<https://www.kas.de/uk/web/ukraine/einzeltitel/-/content/social-na-politika-v-ukraini-u-voennij-cas-2022-2023-roki> (дата звернення: 12.06.2025).
2. Гордієнко В. Концептуальні засади розвитку соціальної сфери територіальних громад. *Аспекти публічного управління*. 2024. Т. 12. №3. С. 70-79.
3. Горло Н. В. Реалізація реформи децентралізації влади в Україні в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. № 40. С. 171-175. URL:<https://doi.org/10.32782/apfs.v040.2023.29> (дата звернення: 12.06.2025).
4. Дубель М. Тенденції соціальної політики України в умовах повномасштабної війни. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. 2024. № 30. С. 231-239.
5. Дугінець Г., Яценко О., Панченко В. Міжнародний досвід повоєнного відновлення: тригери соціально-економічного розвитку в умовах децентралізації. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2024. Т. 328. № 2. С. 497-505.
URL:<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-328-74> (дата звернення: 13.06.2025).
6. Ємельяненко Л. М., Федулова Л. І. Децентралізація в сфері соціальної політики в регіонах України. *Економіка та держава*. 2021. №4. С. 4-11.
URL:<https://doi.org/10.32702/2306-6806.2021.4.4> (дата звернення: 13.06.2025).
7. Кадикало О. І. Актуальні питання соціального захисту населення України в умовах воєнного стану. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2022. № 2. С. 10-14.

8. Качмарський Є. Регіональна політика в умовах воєнного стану в Україні. *Політичне життя*. 2023. №4. С. 37-43.
9. Ключко А. Соціальна політика в Україні: реалії та перспективи. *Український соціум: соціально-гуманітарний аналіз сучасності та прогноз майбутнього*: матеріали XXVI Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 серпня 2024 р.) Харків: Право. С. 86-90.
10. Козир С. Децентралізація та регіональна політика відновлення України в умовах воєнного стану: проблеми і рекомендації. *Empirio*. 2025. Т. 2. № 1. С. 15-26. [URL:https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.1.15-26](https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.1.15-26) (дата звернення: 13.06.2025).
11. Макарова О. В. Соціальна політика в Україні: монографія. Київ: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2015. 244 с.
12. Мілюхіна А., Рибченко А. Державна соціальна політика: особливості і реалізація в Україні. *Studenckie Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne*. 2023. №45. С. 59-76.
13. Внутрішньо переміщені особи. Міністерство соціальної політики України. 2024. [URL:https://www.msp.gov.ua/otrymuvacham-soc-pidtrymky/vnutrishno-peremishchenym-osobam](https://www.msp.gov.ua/otrymuvacham-soc-pidtrymky/vnutrishno-peremishchenym-osobam) (дата звернення: 26.04.2025).
14. Пронько Л. М., Колесник Т. В., Гуцол М. В. Вплив децентралізації на ефективність управління в об'єднаних територіальних громадах України. *Економіка та суспільство*. 2024. № 65. [URL:https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-62](https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-62) (дата звернення: 13.06.2025).
15. Чиркін А. С. Соціальна держава: поняття, ознаки та функції в контексті децентралізації влади. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2024. № 2 (48). С. 274-287.